

РОСІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1905–1907 рр. ТА ЇЇ ВПЛИВ НА УКРАЇНУ

Історія України, 10 клас

Ігор КОЛЯДА, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти
НПУ ім. М. П. Драгоманова, доктор історичних наук
Дмитро КОКОТІХІН, м. Київ

Мета:

- охарактеризувати політичне становище та основні події у Наддніпрянській Україні в умовах Російської демократичної революції 1905–1907 рр.;

- висвітлити розвиток українського національно-визвольного руху у роки революції 1905–1907 рр.;

- проаналізувати роботу Української парламентської Громади у діяльності I і II Державних Дум Російської імперії (1906–1907 рр.);

- сформувати в учнів розуміння загальних причин та значення революції 1905–1907 рр. для суспільно-політичного розвитку України;

- закріпити в учнів вміння використовувати історичні факти та поняття для аргументації власних думок і висновків;

- виховувати культуру політичного мислення, впевненості у своїх інтелектуальних здібностях, здатності до критичного самоаналізу.

Тип уроку: комбінований.

Навчально-методичне забезпечення:

Реєнт О. П., Малій О. В. Історія України. 10 клас : рівень стандарту, академічний рівень. Підручник. – К. : Генеза, 2010. – 240 с. (параграф 4).

Атлас. Історія України. 10 клас. – К. : Картографія. – 2013 р.

Балюта Є. І., Голівець О. С. Історія України. Всесвітня історія. 10 клас. Методичний та дидактичний супровід навчальної діяльності. Книжка для вчителя. – К. : Генеза, 2011. – 192 с.

Коляда І. А., Кирієнко О. Ю., Милько В. І. Історія України. 10 клас. Книга для вчителя. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. – 832 с.

Коляда І. А., Кирієнко О. Ю., Милько В. І. Історія України. 10 клас. [збірник документів і матеріалів]; за науковою редакцією члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора О. П. Реєнта. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. – 316 с.

Коляда І. А., Кирієнко О. Ю., Милько В. І., Загребельна Н. І. Історія України. 10 клас. Книга для читання. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. – 292 с.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання по темі: «Політизація національно-визвольного руху. Виникнення політичних партій».

У ході фронтального опитування учитель організовує репродуктивну бесіду:

1. Які українські політичні партії діяли у Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст.? Які політичні вимоги вони висували?

2. Назвіть причини політизації українського національно-визвольного руху на початку ХХ ст.

3. Яким чином українські політичні партії прагнули вирішити національне питання у своїх програмах?

4. Укажіть спільні та відмінні вимоги у програмах українських політичних партій на початку ХХ ст.

5. Наведіть аргументи, що доводять або спростовують прогресивність основних положень українських політичних партій початку ХХ ст.

Учитель пропонує проблемне запитання для групової роботи, використовуючи метод «мозковий штурм»:

- Поміркуйте, заходи у розв'язанні аграрного питання якої партії мали потенційні шанси змінити становище в українському селі?

Індивідуальне опитування вчитель організовує шляхом виконання тестових завдань за дидактичними картками.

1. Революційна Українська Партія була утворена:

А 1903 р.;

Б 1904 р.;

В 1902 р.;

Г 1900 р.

2. Яка із політичних вимог характеризує розвиток ліберально-демократичного руху на початку ХХ ст.:

А Реформування державного устрою імперії в бік конституціоналізму;

Б надання українським землям автономного статусу;

В повна незалежність України;

Г здійснення соціалістичної революції.

3. Авторство документа «Самостійна Україна належить»:

А С. Єфремову;

Б В. Винниченку;

В Д. Антоновичу;

Г М. Міхновському.

4. Головною відмінністю політичної програми Української народної партії від інших була вимога:

А самостійності України;

Б встановлення 8 год робочого дня;

В націоналізація землі;

Г загального виборчого права.

5. Наслідком реорганізації РУП у 1905 р. було: А приєднання її до Української соціалістичної партії;

Б реформування партії в УСДРП;

В утворення її Центрального і Західного комітетів;

Г вихід із її складу групи М. Меленевського.

6. Російська течія суспільно-політичного руху в Україні була представлена, в першу чергу, партіями:

А соціал-демократичного спрямування;

Б ліберально-демократичного напрямку;

В національно-демократичного напрямку;

Г народницьким напрямом.

7. Визначте послідовність утворення політичних партій у Наддніпрянській Україні:

А УНП; (2)

Б РУП; (1)

В УДРП; (4)

Г УДП; (3).

8. Встановіть відповідність між партією та її політичними лідерами:

А УСДРП	1 М. Міхновський, О. Степаненко; (в)
Б УДП	2 М. Меленевський, Б. Ярошевський; (г)
В УНП	3 М. Порш, Д. Антонович; (а)
Г УСП	4 Б. Грінченко, В. Чехівський; (б)
	5 С. Єфремов, В. Винниченко

II. Актуалізація опорних знань учнів.

У ході *евристичної бесіди* шляхом використання міжкурсових зв'язків з курсом «Всесвітня історія» вчитель розкриває важливість теми уроку й основні поняття теми, що вивчатимуться на уроці:

Учитель. Як ми з вами в'ясували, революція 1905–1907 рр. у Російській імперії була обумовлена суспільно-політичними та соціально-економічними причинами. Пригадайте їх. Назвіть подію, що знаменувала собою початок революції.

Учень. Російська революція 1905–1907 рр. стала закономірним явищем у суспільно-політичному житті імперії. На початку ХХ ст. російський самодержавний режим вступив у період чергової глибокої політичної кризи. Тринизлива поразка у російсько-японській війні 1904–1905 рр. стала тим детонатором, що прискорив революційний вибух. Гострота ситуації була обумовлена також загостренням кризи між владою й інтелектуальною елітою, загостренням суперечностей між капіталом і працею, між новими виробничими відносинами і пережитками феодально-кріпосницької системи, невирішеністю аграрного питання, загостренням соціальних суперечностей та національного питання.

Учитель. Чому, на Вашу думку, в українських землях існували такі самі суперечності? Які, на

вашу думку, соціальні верстви українського суспільства взяли участь у революції?

Учень. Загострення суперечностей між капіталом і працею, між новими виробничими відносинами і пережитками феодально-кріпосницької системи, невирішеність аграрного питання, загострення соціальних суперечностей та національного питання визначали суспільно-політичне та соціально економічне життя українських земель у складі Російської імперії. Рушійними силами революції стала революційно налаштована інтелігенція, буржуазія, студентська молодь, солдати і офіцери, селянство (особливо в Україні).

Учитель. Які політичні сили відігравали активну роль у роки революції 1905–1907 рр.?

Учень. Активну роль в організації демонстрацій, страйків, збройних виступів і повстань в ході революції відігравали загальноросійські партії: конституційні демократи (кадети), октябристи, соціал-демократи, есери, анархісти.

Учитель. Якими були основні завдання Російської демократичної революції 1905–1907 рр.?

Учень. Основними завданнями революції були: ліквідація самодержавства та встановлення конституційного ладу в Російській імперії, проголошення та юридичне закріплення прав та свобод громадян, доступ буржуазії до політичної влади, розв'язання аграрного питання (ліквідація поміщицьких латифундій, общин, викупних платежів), вирішення робітничого питання, забезпечення умов національно-культурного розвитку народам імперії.

Учитель. Чи були, на Вашу думку, названі завдання актуальними для українських земель?

Учень. Так. Разом із тим, українські політичні сили прагнули використати російську революцію для розв'язання власних національних завдань, а саме здобуття національно-культурної автономії, розв'язання основних соціально-економічних проблем і встановлення демократичного режиму.

Учитель. На уроці ми ознайомимося з особливостями розгортання революційних подій у Наддніпрянській Україні та проаналізуємо розвиток українського національно-визвольного руху в умовах революції.

III. Вивчення нового матеріалу.

План уроку

1. Революційні події в Україні.

2. Поступки царизму в національно-культурній сфері.

3. Діяльність української громади у I і II Державних Думах Російської імперії (1906–1907 рр.).

1. Революційні події в Україні.

Використовуючи *розгорнуту характеристику та структурну схему*, вчитель роз-

криває риси революційної кризи, яка охопила українські землі у складі Росії й засвідчувала закономірність наростання революційних виступів.

Початок ХХ ст. характеризувався наростанням соціальних суперечностей у російському суспільстві, що не оминуло й Наддніпрянської України. Загострення соціального, економічного і політичного становища засвідчувало про наростаючу революційну кризу, яка характеризувалась:

1) суперечністю між самодержавною формою правління й утвердженням індустріального суспільства;

2) між засадами буржуазного суспільства та відсутністю основних політичних прав і демократичних свобод;

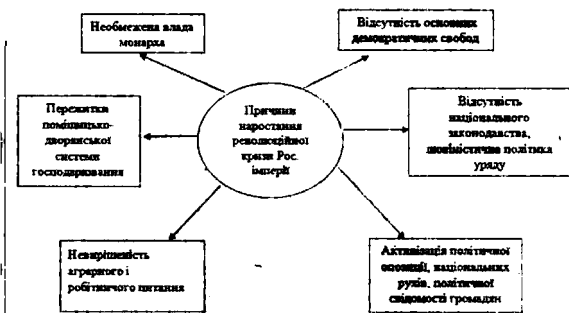
3) суперечністю між пережитками поміщицької системи господарювання та процесами капіталізації сільськогосподарського виробництва;

4) суперечністю між національно-культурним розвитком народів імперії та шовіністичною політикою уряду;

5) невирішеністю селянського і робітничого питання, наростаючим соціальним невдоволенням;

6) активізацією політичної опозиції, національних рухів, політичної свідомості громадян.

Усі ці соціально-економічні і політичні чинники засвідчували про наростання революційної кризи не тільки в Російській імперії, а і в українських губерніях на початку ХХ ст.

Завдання:

• Занотувати основні риси революційної кризи до конспекту.

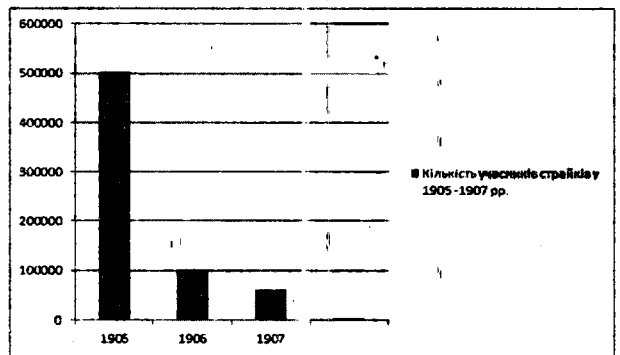
У ході розповіді вчитель висвітлює початок Російської революції 1905–1907 рр. та розгортання страйкового руху:

Початок революції поклав розстріл мирної демонстрації у Петербурзі 9 січня 1905 р. – подія, що увійшла в історію як «кривава неділя». Після цього в українських губерніях розгортається масовий селянський рух, а в містах активізується селянський рух. Так, 12 січня 1905 р. робітники Південноросійського заводу в Києві застрайкували на знак протесту. За ними виступили робіт-

ники Харкова, Катеринослава, Луганська. Протягом січня–березня 1905 р. в Україні відбулося близько 180 страйків, у яких взяли участь понад 170 тис. робітників. Почали утворюватися перші ради робітничих депутатів – самоврядні органи робітників. 21 жовтня 1905 р. в Києві було прийнято рішення про створення Київської ради робітничих депутатів. До складу ради висували депутатів по одному від кожного 100 робітників. Обрані до рад робітники створювали озброєні загони робітничих дружин.

З метою формування уявлень про масштаби активізації робітничого страйкового руху в 1905–1907 рр. учитель пропонує учням проаналізувати діаграму:

Робітничий рух у 1905–1907 рр.

Завдання:

Первісне закріплення знань.

• Про яку тенденцію у розвитку страйкового руху в 1905–1907 рр. в Україні свідчать дані діаграми? Які чинники обімовили цю тенденцію?

У ході міркування вчитель висвітлює початок Російської революції 1905–1907 рр., розгортання селянського руху:

Страйковий рух у роки революції супроводжувався наростаючими селянськими виступами та повстаннями, які згодом переросли у селянську війну. У чому виявилась масштабність селянського руху? Про масштабність селянських виступів, їхню масовість свідчить той факт, що особливої активізації набули селянські виступи на Полтавщині, Харківщині, Чернігівщині. Найбільшого громадського розголосу набув виступ селян в селі Сорочинці на Полтавщині 18 грудня 1905 року. Селяни створили власний комітет, заарештували місцеву адміністрацію, розбрили поліцію й організували охорону села. Повстанцям вдалося відбити наступ кількох урядових загонів. Повстання вдалося придушити лише за допомогою вогню артилерії одного з каральних урядових загонів. Ці рські урядовці жорстоко розправилися з повстанцями. Спочатку їх зігнали на площу і примусили чотири години стояти на колінах у снігу, а потім жорстоко покарали. Ця

подія ввійшла в історію під назвою «Сорочинська трагедія», викликавши значний гнів серед свідо-мої громадськості.

Завдання:

• Чому страйковий рух у роки революції су-проводжувався наростиючими селянськими ви-ступами?

Висвітлюючи розгортання селянського руху та розкриваючи суть одного з найбільших се-лянських повстань в с. Сорочинцях, учитель ви-користовує **картинний опис** та репродукцію:

Художник Г. Горелов до двадцятиріччя ре-волюції 1905–1907 рр. створив реальну, повну динамізму і яскравих фарб картину «Розгром поміщицької садиби. 1905 рік». Тяжкою, крово-пролитною була боротьба селян за волю і землю. Вони гинули від куль солдатів і козаків – охорон-ців царизму, буржуазії і поміщиків. Та незважа-ючи на це, селяни, озброєні вилами, сокирами й косами, невпинно наступають на поміщицьке гніздо. Перші повстанці, що заходять з флангів, уже на ганку панського будинку, поруч із сол-датами. Ще мить – і зав'яжеться рукопашний бій. Селяни спалять панський будинок. Він так само освітить небо, як і поміщицька садиба в сусідньому селі. Заграву пожежі видно зліва на картині.

Запитання до класу:

- Який, на вашу думку, основний задум кар-тини?
- Якими засобами художник показує настрої повсталих селян?

З метою формування уявлення про суспіль-ні настрої в умовах революції 1905–1907 рр. учитель організовує самостійну роботу учнів з **історичним документом**: «Відкритий лист В. Г. Короленка статському раднику Филонову»:

«...У містечку Сорочинцях відбувалися збори і говорилися промови. Жителі Сорочинців, оче-видно, вважали, що маніфест 17 жовтня дав їм право зборів і слова. Так воно, мабуть, так і було: маніфест справді дав ці права і додав до цього, що ніхто з російських громадян не може підляга-ти відповідальності інкше, як за рішенням суду.

Він проголосив ще участь народу в законодавстві й управлінні країною і назвав все це «непоруш-ними засадами» нового ладу російського життя. Отже, в цьому відношенні жителі Сорочинців не помилялися. Вони не знали тільки, що, поряд з новими починаннями, залишені старі «тимчасо-ві правила» і «поширена охорона», яка у всяку цю хвилину надає адміністрації можливість облуп-тати нові права російського народу цілою мере-жею дозволів і заборон, звести їх до нуля і навіть оголосити безладом і бунтом, вимагає втручан-ня військової сили. Щоправда, адміністрація за-прошувалася погоджувати свої дії з духом нового основного закону, але... у неї були і старі цирку-ляри, і нові нав'ювання в душі колишнього сва-вілля.

Вісімнадцятого грудня, на підставі посиленої охорони, тобто в позасудовому порядку, заарештований один з сорочинських жителів, Безві-конний. Односельці зажадали, щоб його віддали до суду. Сорочинцям було відмовлено. Тоді вони, в свою чергу, заарештували урядника та приста-ва. Дев'ятнадцятого грудня помічник справника Барабаш приїхав у Сорочинці на чолі сотні коза-ків. Він бачився з заарештованими і, як кажуть, поступаючись їх переконанням, обіцяв клопота-ти про звільнення Безвіконного і відійшов з за-гоном. Але потім, до нещастя, він зупинився на околиці, розділив свій загін, зробив обхідний рух і знову під'їхав до натовпу. Сталося фатальне зі-ткнення, подробиці якого встановить суд. У ре-зультаті смертельно поранений помічник справ-ника, смертельно поранено і вбито до двадцяти сорочинських жителів... Я буду чекати, що, якщо є ще в нашій країні хоч тинь правосуддя, якщо у вас, у ваших товаришів по службі і у вашого на-чальства є свідомість професійної честі і боргу, якщо є у нас обвинувальні камери, суди і судді, які пам'ятають, що таке закон або суддівська со-вість, то хто-небудь з нас повинен сісти на лаву підсудних і понести судову кару: ви чи я. <...> Не-хай країна бачить, до якого порядку, до якої сили законів, до якої відповідальності посадових осіб, до якого огорожі прав російських громадян зуть її два місяці після маніфесту 17 жовтня... 9 січня 1906 р. Володимир Короленко» (Короленко В. Г. Собр. соч. в 10 тт. – Т. 9. – М., 1955. – С. 435–447.)

Завдання:

Проаналізуйте документ та підготуйте від-повідь на запитання:

- Що викликало найбільше обурення у В. Коро-ленка при аналізі події Сорочинського повстан-ня 1906 р.?
- У чому саме виявилася жорстокість дій цар-ських урядовців?
- Чому автор вважає, що дії урядників супе-речили нормам, проголошеним «Маніфестом» від 17 жовтня 1905 року?

Розкриваючи події селянського виступу, відомого як Вихвостівська трагедія, учитель використовує прийом посилання на художній твір (комбінований):

Вихвостівська трагедія – самосуд багатих заможних селян (так званих куркулів) над незаможними селянами, учасниками революційного руху в селі Вихвостів (нині село Городнянського району Чернігівської області) у жовтні 1905 р. Під впливом жовтневого всеросійського політичного страйку невдоволення незаможних селян своїм становищем вилилося у відкриті напади на поміщицькі маєтки та куркульські садиби. Протягом жовтня селяни захопили і частково знищили не менше 50 маєтків. Великою активністю відзначалися селяни Тупичівської волості Городнянського повіту (Чернігівської губернії), які протягом одного тижня розгромили всі великі поміщицькі маєтки. Зокрема зруйнували винокурний завод і економію поміщика Карвальського-Гриневського в селі Вихвостів, намагалися поділити землю, майно, сільськогосподарський реманент і худобу поміщиків та заможних селян. Захищаючи своє майно, останні, скориставшись тим, що до села наближався каральний загін, скликали за допомогою сільського старости, десяцьких і стражників сільську сходку, на якій вчинили криваву розправу. Було вбито 15 активістів селянського виступу. Чернігівська виїзна сесія Київської судової палати виправдала дії заможних селян, мотивуючи своє рішення тим, що вони виступили на захист приватної власності та законного порядку. Події в селі Вихвостів лягли в основу відомої повісті М. Коцюбинського «Fata Morgana», який яскраво передав настрої селянства в ході цього повстання: «Коло Гуці скоро скупчилася молодь. Од нього вперше почули, що села скрізь гуртуються в спілки. Довгими осінніми вечорами велись безконечні розмови та суперечки... Щоночі тепер пожежі. Як тільки смеркне і чорне небо щільно укриве землю, далекий обрій враз розцвітає червоним сяйвом і до самого рання осінні хмари – наче троянди... А вогонь то здіймався, то падав, неначе дихали груди, розкидався снопом, розпливався туманом і цвіли хмари на небі, немов троянди... Люди наче забули свою щоденну роботу. Своє поле цікавило мало. Воно здавалось таким маленьким, мізерним, не вартим уваги і лежало облогодом несіяне, неоране навіть. На зборні вже було повно: свити так тісно тулились до свит, що мокра одежа аж парувала. Чутки і поголоски, невідомо звідки узяті, місилися вкупі, росли на очах, як тісто в діжі. Тривога обіймала село. Переказам не було кінця. Оповідали, що в Осьмаках од куль козацьких полягли не тільки дорослі, а й діти. Що недобитих складали на віз, як снопи, і так везли в тюрму. Крізь щаблі воза цілу дорогу капала кров.

Що жінки голосили так гучно, аж чути було на далекім шляху. Що од підпалу погоріла худоба і хліб. Жах малював усе страшніші й страшніші картини. Од неспокою люди не могли всидіти в хаті. Що треба робити? Як рятуватись? Хто знає? Біда неминуча. Уявлялись вогні, руїна і кров. Діти сторожили шлях за селом, найменший галас будив тривогу... Гола земля, бита крилами вітру, безнадійно сіріла під олив'яним небом. Рядами заморених хат, буденних і непривітних, дивилось село на своїх хазяїв, що неохоче збирались до зборні. І пли ліниві, сірі, важкі, наче груддя ялової землі, яка їх зродила. Несли свою зброю – одвічні рушниці, зв'язані мотузками, важкі іржаві обухи, люшні, дрючки. Усіх їх гнав страх, звичка слухатись начальство. На сход скликали всю «мужеську плоть», а хто не прийде, того чекала смерть. Жінки виряджали своїх чоловіків з плачем, з голосанням, як на той світ. Хто знає, що буде?»

Загалом, селянський рух у період Російської демократичної революції 1905–1907 рр. характеризувався неорганізованістю і слабким рівнем національної самосвідомості.

Завдання:

- Проаналізуйте уривок: художнього твору та підготуйте відповідь на запитання:
- Які переживання селян намагався зобразити автор?
- Чому повстання мале таке важливе значення для селянства Чернігівщини?

Використовуючи опис учитель ознайомлює учнів з повстанням матросів на панцернику «Потьомкін» і крейсері «Очаків».

Революційні настрої швидко поширилися й серед солдатів і матросів. 14 червня 1905 р. почалося повстання на панцернику «Князь Потьомкін Таврійський». Матроси відмовилися вживати зіпсовану їжу, а караульна команда не виконала наказ стріляти в непокірних. Постріл одного з офіцерів спровокував збройний виступ, під час якого було вбито сімох офіцерів. Команда панцерника підняла червоний прапор і підвела корабель до Одеси. Не дійшовши згоди зі страйкарями Одеси про спільні дії, керівники «Потьомкіна», серед яких був уродженець Харківщини П. Матюшенко, вивели судно у відкрите море. Чорноморська ескадра відмовилася стріляти по бунтівному кораблю. Судновий комітет вирішив іти до румунського порту Констанца, щоб поповнити запаси палива і харчів. Діставши відмову, він рушив до Феодосії, де отримав продовольство. Переправити на судно вугілля перешкодив начальник порту. 24 червня «Потьомкін» здався румунській владі в Констанці. Більшість матросів залишилася у вимушеній еміграції, 117 повер-

нулися до Росії, де зазнали репресій. Ось про що йшлося у донесенні пристава поліцейської дільниці м. Одеси про привід повстання на панцернику «Потьомкін»: «У ніч з 14 на 15 червня 1905 року прибув в Одеський порт військовий панцерник «Князь Потьомкін», матроси якого о 5-й годині ранку звели на берег груп матроса Григорія Вакуленчука, на грудях якого була приколота прокламація, в якій було написано: «Жителі міста Одеси, перед вами лежить тіло вбитого матроса Григорія Вакуленчука, убив його старший офіцер панцерника «Великий князь Потьомкін Таврійський» за те, що він сказав, що борці не годяться. Поклянемося, друзі робітники, і скажемо: «Пухом земля тобі! Помстимося кровопивцям, смерть гнобителям, хай живе свобода, один за всіх, а всі – за одного! Екіпаж «Потьомкіна»...»

У листопаді 1905 р. повстали екіпажі 12 кораблів, що стояли на рейді Севастополя. 6 тис. матросів були підтримані робітниками порту та частиною солдатів місцевого гарнізону. Керувала виступом рада матроських, солдатських і робітничих депутатів, а командування Чорноморським флотом перебрав на себе лейтенант П. Шмідт. У телеграмі на ім'я Миколи II він висунув вимогу скликати Установчі збори й відмовився виконувати вказівки уряду. Військове командування ізолювало повсталі кораблі, обстрілювало їх береговою артилерією. Виступ було придушено, П. Шмідт і його помічники О. Гладков, М. Антоненко, С. Частник за вироком військового трибуналу були страчені.

Ось як описується Севастопольське повстання на крейсері «Очаків» у чотирнадцятому номері часопису «Новая жизнь» за 1905 рік: «...Севастополь 14 листопада. Заворушення розпочалося з того, що незадоволені матроси зібралися на площі для обговорення своїх потреб. Щоб припинити мітинг, була відряджена рота солдат і рота матросів... Контр-адмірал Писаревський наказав стріляти... Щодо судових команд чутки суперечні. Одне безсумнівно: під час демонстрації на крейсері «Очаків» майорів червоний прапор. Рух залізницею припинено... По місту розклеєні оголошення про воєнний стан у фортеці...»

Завдання:

- Занотувати до таблиці дати повстань.

Уявлення про головних керівників повстань учитель формує, використовуючи історико-біографічні довідки:

Вакуленчук Григорій Микитович (народився 1877 в с. Великі Коровинці Житомирської області) – учасник більшовицького руху на Чорноморському флоті. Член РСДРП (1903). Закінчив військову школу (1900). Служив комендором на панцернику «Потьомкін», де за дорученням Центрального флотського комітету Севастопольської військової організації РСДРП отував повстання,

на початку якого був смертельно поранений. Похорон В. перетворився на політичну демонстрацію проти самодержавства.

Матюшенко Панас Миколайович – один із керівників повстання на панцернику «Князь Потьомкін» 1905. Народився в с. Деркачі (нині м. Деркачі, Харківська область) у сім'ї дрібного кустаря-шевця. Працював робітником у Харківському паровозному депо, згодом – в Одеському порту. З 1900 р. служив матросом на Чорноморському флоті. На панцернику «Князь Потьомкін» зблизився із соціал-демократами, провадив революційну пропаганду серед матросів. 14 червня 1905 р. під час заворушення матросів з приводу недоброякісної їжі та вбивства офіцером керівника об'єднаної революційної організації панцерника Г. Вакуленчука Матюшенко закликав команду до збройного повстання. Очолив судову комісію для керівництва панцерником. Після поразки повстання жив у Румунії, згодом Швейцарії. 1907 р. повернувся нелегально до Росії. У м. Миколаїв його заарештувала поліція, страчений за вироком військово-морського суду в Севастополі.

Шмідт Петро Петрович – російський революціонер, демократ, один із керівників Севастопольського повстання 1905 р. Народився в Одесі в дворянській сім'ї морського офіцера. Закінчив Морське училище в Петербурзі (1886). Служив на Балтиці й на Тихому океані; у 1898 р. в чині лейтенанта пішов у запас. Ходив на океанських торговельних судах. На початку 1904 р. мобілізований, а з січня 1905 р. командир міноносця № 253 на Чорноморському флоті. На початку Революції 1905–1907 рр. організував в Севастополі «Союз офіцерів – друзів народу», потім брав участь в створенні «Одеського суспільства взаємодопомоги моряків торговельного флоту» – однієї із перших на морському транспорті профспілкових організацій. 2 листопада 1905 р. арештований за виступи на мітингах матросів, робітників і солдатів. 16 листопада робітники добилися його звільнення. 20 листопада Шмідт отримав відставку і чин капітана 2-го рангу. З початком Севастопольського повстання військова організація соціал-демократів запропонувала йому стати військовим керівником повстання. 27 листопада він прибув на крейсер «Очаків». На кораблі був піднятий червоний прапор і вимпел командувача флотом. 28 листопада Шмідт був арештований. Засуджений судом 20 лютого 1906 р. до страти. Разом з іншими керівниками повстання розстріляний на о. Березань.

Завдання:

- Занотувати основні дати життя.

Використовуючи образну розповідь, учитель інформує учнів про перебіг повстання саперів у Києві.

Повстання саперів у м. Києві – одне з перших повстань у царській армії під час революції 1905–1907 рр. Виступ розпочався 1 грудня 1905 р. Безпосереднім приводом до повстання був арешт саперів-зв'язківців, які відмовилися замінити страйкуючих працівників київського телеграфу. 30 листопада солдати 3-ї роти 5-го понтонного батальйону на знак солідарності із заарештованими не вийшли на заняття, висунувши перед командуванням вимоги звільнити заарештованих саперів і усунути командира роти. З-поміж солдатів розповсюджувалася листівка Київської Військової організації РСДРП, яка закликала їх активно залучитись у революційну боротьбу. Увечері відбулася нарада представників військових частин і РСДРП, де було обрано для керівництва повстанням Військову раду, яку очолив підпоручик Б. Жаданівський. Уранці 1 грудня озброєні солдати трьох рот 3-ї саперної бригади (близько 800 осіб), розташованої на Печерську, під командуванням Б. Жаданівського вирушили вулицями міста, щоб з'єднатися з іншими військовими частинами і робітниками. По дорозі до них приєдналися солдати інших рот саперного й понтонного батальйонів, музична команда 125-го Курського піхотного полку, група робітників заводу «Арсенал». Військова влада міста кинула на придушення виступу 6 сотень козаків, які намагалися зупинити збройну демонстрацію. До повстанців приєдналися робітники Південноросійського заводу. На заводському подвір'ї відбувся мітинг солідарності солдатів і робітників. Близько 5 тис. демонстрантів попрямували через Галицьку площу (тепер пл. Перемоги), щоб з'єднатися з солдатами 45-го Азовського полку і робітниками заводів на Шулявці. На площі повсталих солдатів обстріляли царські війська. У ході збройної сутички було вбито і поранено з обох боків понад 250 осіб. Влада оголосила у місті военний стан, провела масові арешти. До судового слідства було притягнуто 106 осіб. У серпні 1906 р. Київський військово-окружний суд засудив трьох чоловіків до страти (пізніше замінено довічною каторгою), 27 – до каторги, 63 – до дисциплінарного батальйону. Основною причиною поразки повстання саперів була його непередбачуваність і слабкий рівень організації й управління. Проте саперне повстання мало велике значення в розвитку революційних подій 1905–1907 рр.

Завдання:

- Занотувати до таблиці дати повстань.

Формуючи критичність та самостійність мислення, вчитель пропонує обговорити **проблемне запитання**:

- Чому солдати і матроси стали безпосередніми учасниками революційного виру подій?

Уявлення про постать Б. Жаданівського вчитель формує, використовуючи **історико-біографічний портрет**:

Жаданівський Борис Петрович народився 10 травня 1885 р. у Харкові в сім'ї офіцера. Навчався в Полтавському кадетському корпусі. Закінчив Миколаївське військово-інженерне училище в Санкт-Петербурзі. Від 1905 р. служив підпоручиком 5-го понтонного батальйону 3-ї саперної бригади в Києві.

18 листопада (1 грудня) 1905 р. одна з рот батальйону, де служив Жаданівський, відмовилася нести караульну службу, вимагаючи поліпшення харчування та заміни командира. Збурені солдати на чолі з Жаданівським вирішили приєднатися до робітничої демонстрації, що відбувалася в місті. Демонстрація була розстріляна царськими військами. Пораненого Жаданівського врятувала єврейська родина, після чого він переховувався на агрономічній фермі Київського політехнічного інституту. Місцеві жителі видали Жаданівського поліції, і в 1906 р. військово-окружний суд засудив його до розстрілу, який було замінено каторгою. По дорозі на каторгу Жаданівський зробив невдалу спробу втекти. Каторгу відбував у Шліссельбурзькій фортеці, згодом був ув'язнений у Смоленській, Орловській, Курській, а від кінця 1913 р. – Херсонській тюрмах. Тут він зустрічався і спілкувався з більшовиками, анархістами та есерами. Звільнений після Лютневої революції 1917 р. згідно з амністією, ухваленою міністром юстиції Тимчасового уряду Олександром Керенським.

Після виходу з тюрми переїхав до Криму для лікування від туберкульозу. У листопаді 1917 р. вступив до лав РСДРП(б), обіймав посаду заступ-

ника голови Ялтинської і ади робітничих депутатів і був головним редактором її друкованого органу «Известия». Навесні 1918 р., під час вступу австро-німецьких військ на територію Української Народної Республіки в Крим, організував із комуністів, лівих есерів та анархістів «особливий соціалістичний» загін чисельністю до 150 осіб. У боях під Сімферополем загін був розгромлений німецькими військами, а Жаданівський загинув. Борис Жаданівський увійшов в історію України як борець за солдатські права, суспільну справедливість і честь солдатського мундира.

Завдання:

• Скласти хронологію життя і діяльності Б. Жаданівського.

З метою узагальнення розгортання революційних подій в Україні учитель пропонує занотувати учням **тематичні таблиці** та організує колективне обговорення, використовуючи метод **«Мікрофон»**. Учитель пропонує учням законспектувати хронологію події Російської демократичної революції 1905–1907 рр.

Запитання для обговорення:

• Які спільні та відмінні риси солдатських та селянських виступів ви можете відмітити? Чому, на Вашу думку, ці повстання не досягли бажаного результату?

У ході пояснення вчитель розкриває зміст таких понять та термінів:

Революція – швидка зміна встановленого політичного, соціального чи економічного порядку суспільства здебільшого насильницьким способом.

Страйк – організоване масове або часткове припинення роботи чи інша протидія нормальному (традиційному) перебігові виробничого процесу з метою домогтися виконання певних вимог (політичних, соціальних та ін.).

Маніфест – особливий акт вищого органу державної влади або глави держави у формі урочистого письмового звернення до населення з приводу винятково важливої події в суспільно-політичному та соціально-економічному житті країни, вікопомної дати.

Завдання:

• Занотувати до термінологічного словника.

2. Поступки царизму в національно-культурній сфері.

Учитель пропонує учням ознайомитися із текстом **«Маніфесту»** від 17 жовтня 1905 року й організує **евристичну бесіду**.

Учитель. Які події спонукали Миколу II прийняти ліберально-демократичний маніфест?

Учень. Основною подією став Усеросійський загальний страйк у жовтні 1917 р.

Учитель. Про які основні негаразди суспільно-політичного життя, що призвели до державної кризи, вказується в тексті маніфесту?

Учень. У маніфесті вказується, що основними причинами державної кризи були народні за-

Повстання	Основні причини повстання	Масштаб повстання	Наслідок
Повстання на панцернику «Потьомкін» (червень 1905 р.)	Тяжкі умови служби, нахабність офіцерів, невизначеність майбутнього	Охопив екіпаж корабля, демонстрації і протести у Одесі	Повстанці здалися владі, повстання в Одесі не набуло розмаху
Повстання саперів (16 листопада 1905 р.)	Незадовільні умови служби, порушення офіцерської честі, принизливе ставлення	Обмежилось солдатською демонстрацією	Демонстрація була розстріляна, учасники репресовані
Повстання на крейсері Очаків (листопад 1905 р.)	Свавілля урядовців, тяжкі умови служби, вимога скликати Установчі збори	Охопило м. Севастополь	Виступ було придушено, його учасників страчено
Повстання у Великих Сорочинцях (грудень 1905 – січень 1906 рр.)	Невирішеність аграрного питання, свавілля урядовців і поміщиків, тяжкі умови життя і праці	Охопило смт. Великі Сорочинці й околиці	Жорстока розправа із селянами, «кривава неділя в Сорочинцях»
Вихвостинське повстання (листопад 1906 р.)	Невирішеність аграрного питання, свавілля урядовців і поміщиків, тяжкі умови життя і праці	Охопило Чернігівщину	Повстання придушено. Було вбито 15 активістів селянського виступу

Хронологічна таблиця основних подій Російської демократичної революції 1905–1907 рр.

Дата	Подія
9 січня 1905 р.	Розстріл мирної демонстрації у Петербурзі
12 січня 1905 р.	Страйк робітників Харкова, Катеринослава, Луганська, Одеси (до 170 тис. роб.)
Лютий–квітень 1905 р.	Селянські виступи на Чернігівщині, Сумщині, Полтавщині, Харківщині
Червень 1905 р.	Повстання на панцернику «Потьомкін»
Жовтень 1905 р.	Усеросійський загальний страйк. Кількість учасників досягла 2 млн осіб
Листопад 1905 р.	Збройні повстання армії та флоту (повстання у Севастополі, повстання саперів у Києві)
Грудень 1905 р.	Найбільше піднесення збройної боротьби (повстання в Горлівці, Олександрівську, Сорочинцях)
1906–1907 рр.	Спад революційною боротьби, зменшення кількості страйкарів

ворушення в столиці, а також народні виступи, що могли загрожувати цілісності та єдності держави.

Учитель. Чи проголошував «Маніфест» встановлення загального виборчого права?

Учень. Маніфест не проголошував встановлення загального виборчого права а лише декларував наміри про подальший розвиток загального виборчого права.

Учитель. Як громадськість зреагувала на проголошення Маніфесту? Яку роль «Маніфест» відіграв в активізації діяльності політичних партій?

Учень. Громадськість з надією сприйняла оголошення маніфесту. Але громадськість вимагала подальших реформ. Так, робітники вимагали свободи страйків, амністії всіх постраждалих за свої переконання і, нарешті, скликання Установчих зборів, які прийняли б конституцію. Маніфест, загалом, сприяв активізації діяльності політичних партій. Представники партій середнього класу розцінили маніфест як дозвіл на легалізацію і сформували дві партії – «Конституційних демократів» (кадетів) і «Союз 17 жовтня» (октябристи).

Учитель. Які перспективи для зміни державного устрою Російської імперії відкривав Маніфест?

Учень. «Маніфест» від 17 жовтня 1905 р. «Про вдосконалення державного порядку» – це акт першого кроку переходу Росії до конституційної монархії.

Розвиток українського національно-визвольного руху у роки Російської демократичної революції 1905–1907 рр. учитель розкриває за допомогою розгорнутої характеристики та схеми-переліку:

Революційний рух 1905–1907 рр. супроводжується активізацією українського національно-визвольного руху, що виявилось у:

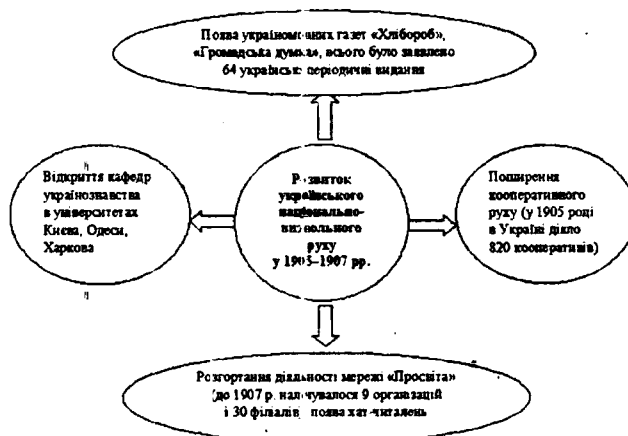
1) появі україномовних газет: «Хлібороб», «Громадська думка». Усього за рік після царського Маніфесту 17 жовтня 1905 р. діяло 15 українських видавництв і виходило близько 20 українських періодичних видань – від наукових і політичних до гумористичних і дитячих, усього було зареєстровано 64 українських періодичних видання;

2) відкритті кафедр українознавства в університетах Одеси, Києва та Харкова;

3) розгортанні діяльності мережі товариств «Просвіта». До 1907 р. їх кількість становила 9 організацій та 30 філіалів;

4) появі хат-читалень у Катеринославській та Полтавській губерніях;

5) поширенні кооперативного руху – у 1905 р. в Наддніпрянській Україні діяло 820 кооперативів.

Щоб сформувати в учнів уявлення про особливості діяльності «Просвіти» та їх значення для духовного розвитку українського народу, учитель у ході **розповіді** пропонує учням ознайомитися з **тематичною таблицю**.

Одним із проявів піднесення українського національно-визвольного руху стало розгортання діяльності освітньо-культурних товариств «Просвіта». У кожному місті відтепер легально існували громади, українські клуби, читальні. Заохочені загальним піднесенням, професори Микола Сумцов у Харкові та Олександр Грушевський в Одесі розпочали викладати україністику рідною мовою. Наприкінці 1905 – на початку 1906 рр. у великих і малих містах України виникають «Просвіти» на зразок галицьких «Просвіт». Але, на відміну від останніх, наддніпрянські організації не мали єдиного центру – кожна діяла окремо. До того ж вони були надзвичайно політизовані – у них збирались і працювали всі антицарські сили. На Великій Україні найбільшими стали «Просвіта» у Києві, Чернігові, Полтаві, Одесі, Кам'янці-Подільському. Виникли вони і на Волині, Холмщині, Кубані, у Казахтані, Баку, Владивостоці. У роботі «Просвіт» брали активну участь передові національні демократичні діячі того часу: Панас Мирний (Полтава), Леся Українка, Микола Лисенко (Київ), Михайло Коцюбинський (Чернігів).

Перша «Просвіта» на Наддніпрянщині утворилась наприкінці 1905 р. в Катеринославі – місті, що вже мало певні національні традиції. Саме тут Олександр Кониский з одностайними вирішив заснувати Товариство імені Т. Шевченка, саме тут створив музей запорозького козацтва і поселився на постійне проживання видатний історик Січі Дмитро Івorniцький. Він разом з учнем В. Антоновича А. Синявським, місцевим істориком Василем Бідиновим та з іншими діячами української культури створили «Просвіту» й розпочали видавати її газету «Добра порада», яку, щоправда, невдовзі влада закрила. Із часом Катеринославська «Просвіта» утворила близько десятка філій по селах губернії.

В умовах колоніальної політики російської монархії діяльність «Просвіт» стала значним визвольним протестом, проявом прагнення народу до національної і культурної свободи. Більшість «Просвіт» перебувала під звідомим українофільським впливом, а тому вони відіграли велику прогресивну роль у розвитку культури. Просвітяни друкували українські книжки, влаштовували концерти, вечори, організовували театральні трупи та вистави, відкривали бібліотеки, недільні школи, ширили кооперативний рух.

Культурно-освітнє товариство «Просвіта»		
Центр	Активісти	Діяльність
Київ	Б. Грінченко, Л. Косач, М. Лисенко	• організація бібліотек і читалень; • випуск науково-популярної літератури;
Чернігів	М. Коцюбинський	• українознавчі лекції;
Полтава	П. Рудченко (Мирний)	• вистави і концерти артистів;
Катеринослав	Д. Яворницький	• пропагування творів Шевченка
Одеса	М. Костомаров	

Завдання:

Первісне закріплення:

- Чому, на вашу думку, саме національно свідома інтелігенція виступила в ролі керівництва «Просвіт»?
- Які основні завдання ставили перед собою «Просвіти»?
- Чому визвольна боротьба у роки Російської революції 1905–1907 рр. агострила увагу і до національного питання?

У ході пояснення учитель формує в учнів уявлення про наступні поняття та терміни:

«Просвіти» – назва українських громадських організацій культурно-освітнього характеру.

Хата-читальня – сільська культурно-освітня установа, філіал «Просвіти».

Завдання:

- Занотувати до термінологічного словника.

Підсумовуючи, учитель зазначає, що Російська демократична революція 1905–1907 рр. серед численних соціально-економічних завдань порушила і питання необхідності розв'язання національної проблеми в імперії. Як ми переконалися, українське питання у цьому контексті не було винятком, але потребувало певного переосмислення з метою створення більш ефективних засобів для боротьби за національну самобутність.

3. Діяльність української громади у I і II Державних Думах Російської імперії (1906–1907 рр.)

У ході розповіді за допомогою структурно-логічних схем учитель розкриває діяльність

Української парламентської Громади у I і II Державних Думах Російської імперії.

Українська парламентська громада у I Державній Думі (1906)

- кількість членів – 40 гол. (П. Шраг, В. Шемет, П. Чижевський, М. Ошанський)
- друкований орган – «Український вестник»
- вимоги паляння автономії України, впровадження аграрних та освітніх реформ

Українська трудово-громада у II Державній Думі (1907)

- кількість членів – 47 (С. Нечитайло, А. Сайко, А. Пашуляк, В. Жийст)
- друкований орган – «Річна справа – Думські вісті»
- вимоги національним вимогам з дрибування національним вимогам, аграрних реформ, політичних змін і демократизації державного освіти

Земельне питання

- «Ці землі, які належать народу, нам треба купувати. Хіба ми приїждо і воезем – з Англії, Франції чи що? Ми народ тутешній, з якого дна ми повинні купувати свої землі? Вони вже десять разів заробили кров'ю, потом і грошима» – із виступу С. Нечитайла (II Державна Дума)

Національне питання

- «Політична автономія України в межах етнографічних» – виступав В. Шемет про мету УПГ (I Державна Дума)

Освітні вимоги

- «Зaproвадити на території України безплатну українську національну школу, з новими програмами і викладанням українською мовою. Підручники за мовою і змістом привести у відповідність із завданнями національної школи» – із виступу Ю. Сайко (II Державна Дума)

Основними завданнями лідерів українського руху в умовах демократизації імперського режиму під час революції була боротьба за розширення прав українців і поширення українських вимог серед широких кіл громадськості Російської імперії. Їхні досягнення у цьому напрямі пов'язані із діяльністю власного представництва у I і II Державних Думах.

Об'єднавшись із загальноросійськими, дві українські партії УСДРП та УРДП спільно із селянськими депутатами утворили Українську Парламентську Громаду (УПГ). До її складу входило близько 40 осіб. Головою її був адвокат і громадянський діяч із Чернігова Ілля Шраг. Друкованим органом УПГ був «Український вестник». В основі політичної платформи була покладена вимога надання автономії Україні. У парламентській діяльності УПГ зосереджувалася на найбільш гострих для українського суспільства проблемах – земельній і освітній. Серед неросійських партій УПГ була найчисленнішою. Українська група відіграла одну із провідних ролей у створеному в травні

1906 р. Союзі автономістів, що об'єднував парламентські групи неросійських народів. Українські депутати підготували декларацію у справі української автономії. Але виголосити її так і не змогли, тому що 8 липня 1906 р. цар Микола II розпустив Державну думу і видав указ про вибори нової.

II Державна Дума розпочала роботу 20 лютого 1907 р. У її складі також була створена українська група, яка увійшла до фракції трудовиків і назвала себе Українською трудовою громадою. Вона налічувала близько 47 осіб. Діяльність трудової громади особливо не відрізнялася від діяльності УПГ у I Державній Думі. Половину її складу становили селянські депутати, які поступово розчарувалися як у керівництві трудової фракції, так і в кадетях. Єдине, що встигли українці до розпуску Думи 3 червня 1907 р., так це оголосити про своє перетворення в окрему думську фракцію і представити власну політичну програму: «...політичне відділення од Росії – ми признаємо за неможливе і необачне... Не витворювати нові держави за старими зразками повинні тепер народи Росії, вони повинні йти до такого перероблення Російської держави, щоб кожному народові була забезпечена свобода самостійного розвитку і життя на своїй землі... Один тільки вихід з цієї ситуації – рішуча переробка державного урядування на національну і територіальну автономію для всіх країн Російської імперії... Щодо економічних справ... на першу чергу ставимо вимогу здобуття народом землі... Щодо робітничої справи... – вимагаємо встановлення 8-годинного робочого дня, охорони праці жінок та дітей, страховки на старість та на випадок знесилення...», – ішлося у програмі Української Трудової Громади II Державної Думи Російської імперії.

Загалом, вся історія парламентської діяльності українських діячів, що охопила 150 днів, мала неопціненне політичне значення. Вона засвідчила, що український національний рух має великий політичний потенціал.

Отже, публічні заяви українців з трибун I та II Державних Дум Російської імперії стали можливими лише за умови масового піднесення національно-визвольного руху.

Завдання:

Первісне закріплення знань за запитаннями:

- Чому українські депутати виступали проти викупу селянами земель?
- Яким чином представники УПГ намагалися вирішити українське національне питання?
- Яке значення для української нації мало запровадження навчання в школах рідною мовою?

За допомогою пояснення вчитель розкриває зміст нових понять:

Парламентаризм - система політичної організації держави, за якої чітко розмежовані функції виконавчої та законодавчої влади.

Фракція – група членів певної політичної партії або декількох партій у складі парламенту, яка в ході парламентської діяльності втілює свої програмні положення.

Завдання:

- Занотувати поняття до термінологічного словника.

IV. Закріплення та повторення вивченого матеріалу на уроці.

Коллективна робота учнів у формі репродуктивної бесіди:

1. Назвіть основні рушійні сили Російської демократичної революції 1905–1907 рр. в Україні.
2. Назвіть головні центри революційних виступів в Україні.
3. Що таке товариство «Просвіта»? Яку роль відіграло це товариство у розгортанні національного руху в роки революції?
4. Які наслідки для розвитку українського культурно-національного руху мало проголошення «Маніфесту» 17 жовтня?
5. Назвіть основні наслідки Російської демократичної революції 1905–1907 рр. в Україні.

V. Підбиття підсумків уроку.

Учитель підбиває підсумки уроку, використовуючи узагальнення:

Участь українства у Російській демократичній революції 1905–1907 рр. забезпечила набуття досвіду практичної легальної політичної діяльності, вироблення політичної програми українського національно-визвольного руху та відмежування своїх інтересів від загальнодержавних інтересів російського революційного руху. Загалом, революційні 1905–1907 рр. збагатили український рух досвідом відкритої політичної боротьби і перетворили його на масовий прояв організованої національної опозиційності.

VI. Домашнє завдання.

- Опрацювати текст параграфа.
- Заповнити таблицю «Наслідки Російської демократичної революції 1905–1907 рр. для України», використовуючи запропоновану схему:

Наслідки Російської демократичної революції 1905–1907 рр. для України

Економічні	Політичні	Соціальні	Національні	Культурні

- Поміркувати, чому при вивченні подій цієї теми ми не живимо термін «Українська національно-визвольна революція 1905–1907 рр.»?